

Марија Брујић

Институт за етнологију и антропологију, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета – Универзитет у Београду
marija.brujic@f.bg.ac.rs

Антрополошка анализа културних представа о Србији и Европској унији страних држављанки Европске уније које живе у Београду*

У раду се истражује европеизација свакодневног живота у Србији на микронивоу тако што се комбинује приступ о културним представама, преузет из когнитивне теорије са анализом животних прича из студија миграција. Анализирани су резултати дубинског полуструктурисаног интервјуа са осам држављанки земаља Европске уније (Аустрија, Велика Британија, Грчка, Естонија, Немачка, Словенија, Француска и Финска) које су изабрале да живе у Србији, тачније у Београду, од краја 1999. године. Циљ рада је да укаже на различите културне вредности и употребу различитих културних стратегија које примењују држављанке ЕУ које живе у Србији. У светлу „одлива мозгова“ и проблема да многи млади људи не виде своју будућност у Србији, разлози испитаница да живе у Србији и њихова перцепција Европске уније и свакодневног живота могу да представљају предмет нових културних и миграцијских политика у Србији. Примарна предност у Србији за испитанице представља висок квалитет живота. То се односи на поседовање слободног и неорганизованог времена које им омогућава да се више друже него што би то било могуће у земљама ЕУ. Међутим, многе виде предности у евроинтеграцијама Србије као што су: увођење прописа о заштити животне средине, пораст квалитета здравственог, законодавног и образованог система и ефикаснија борба против корупције. Са друге стране, могуће мане су експлоатација домаћег тржишта, губитак слободе одлучивања или пораст корупције у државном врху.

Кључне речи: европеизација свакодневног живота у Србији, културне представе, држављанке ЕУ, Европска унија

□ Текст је настао као резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС: *Идентитетске политике Европске уније: Прилагођавање и примена у Републици Србији* (177017). Желим да захвалим испитаницама на угодном проведеном времену током разговора о комплексним и деликатним темама као што су будућност Србије и одрживост Европске уније и, пре свега, на њиховој искрености и вољи да поделе са мном оно што се не чује често од људи који живе у ЕУ.

Anthropological Analysis of Cultural Representations of Serbia and the European Union by EU Female Citizens Living in Belgrade

This article researches Europeanization of everyday life in Serbia on a micro level. It combines cultural representations approach from cognitive theory with an analysis of life stories from migration studies. Thus, the paper analyses the results of in-depth semi-structured interviews with eight EU female citizens from Austria, Estonia, France, Finland, Great Britain, Greece, Germany, and Slovenia. They have chosen to live in Serbia, more precisely in Belgrade from the end of 1999. The aim of the paper is to point out different cultural values and the use of diverse cultural strategies which EU female citizens utilize in their everyday life in Serbia. In the light of the “brain drain” issue in Serbia, the reasons of interlocutors to live in Serbia may represent the subject of new cultural and migratory policies in Serbia. The most significant advantage of living in Serbia for the interlocutors is the high quality of life: the possibility to have free and unorganized time which allows them to socialize more than it would be possible in the EU. However, many see benefits in the EU-integration process of Serbia, such are introduction of regulations of the environment, higher quality of health, legislative and educational system, and more efficient fight against corruption. On the other hand, as possible disadvantages of the EU-integrations, they stress the exploitation of domestic market, the loss of freedom of decision-making or rise of corruption among domestic politicians.

Key words: Europeanization of everyday life in Serbia, cultural representations, EU female citizens, European Union

„Остаје да се надамо да ће становници југоисточне Европе не само 'сањати о Европи' већ и разумети, узети озбиљно и у највећој могућој мери прихватити Европску унију, њене принципе и захтеве.“ (Rot 2012, 332)

Увод

У овом раду истражујем културне представе о Европској унији међу образованим држављанкама из Европске уније које живе у Србији. Иако постоји медијска испраћеност појединачних случајева о странцима који су изабрали да се настане у Србији из емотивних разлога, због тзв. „миграција из љубави“ или због природних лепота земље (нпр. Филиповић 2018; „Holanđanka iz Niša...“ 2017), још увек су ретки академски радови о (високообразованим) странцима пореклом из Европске уније који су настањени у Србији (Vlagojević 2014; Vrujić 2016b). У претходним домаћим антрополошким истраживањима културних представа о Европској унији, акценат је био на Србима који живе у Србији (Радовић 2009; Жикић 2013; Врујић 2017) или у земљама Европске уније (Брујић 2015а; 2015б; 2018).

Резултати показују да међу испитиваним грађанима Србије¹ доминирају незадовољство због ниског квалитета свакодневног живота у Србији и представе о општој несигурности, која је последица неповерења у политичку власт, владавину закона и правну државу, и неадекватног функционисања администрације и здравствене и социјалне заштите (Жикић 2013, 110-111, 124-125; Брујић 2018, 110).

У овом раду, међутим, интересује ме превасходно питање зашто се држављанке из Европске уније одлучују на живот у Србији када се тако велики број грађана Србије одлучује да емигрира из земље, то планира или то прижељкује у будућности (Бобић и Весковић Анђелковић 2016). У споменутиим квалитативним истраживањима је примећено да грађанима у Србији недостаје „оптимизам, тачније став да је могуће да ће 'сутра бити боље' на било ком плану у Србији“ (Жикић 2013, 13; в. Брујић 2015а, 20). У питању је наставак мојих истраживања о ретким, али присутним, миграцијама из економски развијенијих земаља, земаља ЕУ, у економски мање развијену земљу, као што је Србија. Као најсврхисходније објашњење за приступ оваквом типу истраживања изабрала сам да анализирам културне представе, односно културом одређено знање о неком социо-културном феномену (Venardo and Kronenfeld 2011, 85). Користећи као метод прикупљања података

¹ Користећи примере животних прича и животна искуства особа које су се после распада Југославије и затим НАТО бомбардовања Југославије 1999. године нашле у незавидном положају због немогућности да добију важећа правна документа у местима у којима су живели због верске или етничке припадности, наречја или неке друге перципиране другости у бившој Југославији, Јелена Васиљевић истражује проблематичност концепта припадности и грађанства (Vasiljević 2016, 168-187). Ауторка објашњава да постоје различите новије интерпретације грађанства као што су културна, еколошка, феминистичка итд. Међутим, најједноставније речено, модерно схватање „грађанства“ укључује неколико аспеката који су повезани, пре свега, са детериторијализацијом тог појма: 1) грађанство без држављанства (одређена грађанска права без формалног држављанства државе у којој особа живи); 2) двојно или вишеструко држављанство на основу кога је могуће остварити и грађанска права (држављанство не мора бити везано за заједницу којој идентитетски или етнички особа припада); 3) грађанство Европске уније (савремени облик наднационалног недржавног грађанства) (Vasiljević 2016, 56-57, 190). Ауторка долази до закључка да се у Србији грађанство тумачи као „потврда припадности а држављанство као потврда везе између појединца и институција заједнице у којој живи“ (Vasiljević 2016, 193). Међутим, у раду не правим разлику између грађанства и држављанства, већ под „Србима“ подразумевам домицилно становништво у Србији без обзира на њихову националну припадност и укључујем и грађане Србије који припадају мањинским групама. Испитанице нису у интервјуима правилно разлику између грађана Србије и држављана Србије, нити сам ја инсистирала на раслиптању тих појмова, поготово када се има у виду да неке испитанице имају сталан а неке привремени боравак који не зависи само од планиране дужине боравка у Србији, већ и од процедура за добијање сталног боравка (в. Врјић 2016б, 113, 115-116). Само једна испитаница има двојно држављанство. Она је 2017. године из практичних разлога узела и српско. Како сама објашњава „да не стојим у ред сваке године да добијем визу и радну дозволу, више због папира“ и да може да гласа на изборима у Србији: „да бар мало нешто урадим“. Међутим, ни она као ни друге испитанице се „не осећа“ као Српкиња, већ као странкиња. У сваком случају, у неком наредном раду било би потребно вратити се теми „грађанства“ и конструкцији и аутоконструкцији „бивања странцем“.

полуструктурирани дубински интервју, фокусирам се на животне приче осам ЕУ држављанки средњег друштвеног сталежа које живе у Београду, а долазе из Аустрије, Велике Британије, Грчке, Естоније, Немачке, Словеније, Француске и Финске, са којима сам претежно разговарала у фебруару и марту 2018. године.

Рад се такође може посматрати као конститутивни део истраживања европеизације свакодневног живота у Србији (в. Брујић 2016а; уп. Rot 2012) зато што истражује на који начин се различите културне вредности јављају и различите културне стратегије примењују у свакодневним животима држављанки ЕУ у Србији. С обзиром на то да је ово прелиминарно истраживање на ову тему, у наредним компаративним истраживањима је неопходно проширити испитанички узорак у даљим теренским истраживањима и укључити, поред интервјуа, и друге методе истраживања, као што је посматрање са учествовањем. Било би потребно разговарати и са ЕУ држављанима који живе ван Београда, пошто, како је рекла једна испитаница, „Београд није Србија“; укључити и стране држављане из других земаља југоисточне Европе; и на крају интервјуисати и грађане земаља које не припадају ЕУ, као што су Русија, Турска, Швајцарска и САД. Изабрала сам да се фокусирам само на „женску“ перспективу тако што сам узела у обзир њихову могућност запослења, дискриминацију, порођај и одгајање деце у Србији. Са друге стране, због ограниченог оквира рада и специфичности теме, не проблематизујем детаљно тзв. „родне миграције“ (в. Вујић 2016b) и сматрам да би, у наредним истраживањима, било потребно укључити и мушку перспективу.

Теоријско-методолошка перспектива

У овом раду преиспитујем закључке немачког антрополога Клауса Рота о европеизацији свакодневног живота у југоисточној Европи, тачније „слике у главама“ становника тог региона, комбинујући приступе о културним представама из когнитивне теорије и анализе животних прича из студија миграција. Ослањам се на дефиницију културних представа као оруђа културне когнитивности (Жиких 2013, 5) које можемо користити за описивање, разумевање и анализирање стања у једном друштву, као што је Србија или као што су друштва Европске уније, на микронивоу. Због тога животне приче испитаника сматрам важним у продубљивању ове тематике, преваходно због тога што пружају другачији угао у сагледавању и Европске уније и Србије. ЕУ се сагледава као једна од заједница којој Србија треба или не треба да се прикључи, али спољна и унутрашња политика владе РС није кључна у одлукама испитаника да ту живе.² У циљу тумачења културних

² Многе испитанице су током интервјуа изразиле незадовољство због тренутне политичке ситуације у земљи. Ту се, пре свега мисли, на политику председника РС и председника Српске напредне странке Александра Вучића и победу Српске напредне странке на локалним изборима одржаним у пролеће 2018. године.

представа о Европској унији држављанки земаља Европске уније које живе у Србији, анализирам њихове наративе о свакодневном животу у Европској унији и Србији. Прихватам тумачење да су „наративи *онтолошко стање друштвеног живота*“ путем којих „сазнајемо, разумевамо и дајемо смисао друштвеном свету и конструишемо идентитете“ (Somers 1994, 606, 614 – курзив у оригиналу).³ Због тога се може рећи да, иако су у питању наративи о Европској унији и Србији а не „типске“ животне приче миграната,⁴ они говоре о свакодневном искуству живота у Србији и Европској унији. Слично као и у Жикићевом истраживању културних представа о Европској унији у Србији,

„сви испитанички искази, иако нису тражени и формулисани у смислу њихових животних прича – онако како се то ради у одговарајућим антрополошким и фолклористичким истраживањима – имају изразиту личну црту. Не само да испитаници износе *сопствено* виђење проблематике којој је истраживање било посвећено, већ то чине често на начин који показује њихову чињеничну или емотивну инвестираност у њу, односно својеврсну социокултурну рефлексију сопственог положаја у односу на теме о којима говоре у том тренутку.“ (Жикић 2013, 55)

Одлучила сам да све испитанице буду из земаља које су у различитом периоду приступиле Европској заједници, односно из земаља које су основале Европску унију или јој у каснијем периоду приступиле: Немачка и Француска (1958), Велика Британија (1973), Грчка (1981), Аустрија и Финска (1995) и Естонија и Словенија (2004) (European Union 2018). Већина испитаница, годишта 1951–1984, дошла је у Србију у периоду 2002–2004, тачније, како је објаснила испитаница из Финске, у време „када је овде почела тзв. демократија [смех]“, две испитанице су дошле 2015. и 2016. године, а једна је дошла у јесен 1999. Све говоре српски језик и друже се највише са Србима. Само две испитанице нису завршиле започете студије. Сем једне испитанице која се развела од Србина и друге испитанице која је у вези са Србином, остале испитанице су удате за Србе. Истовремено, само њих две тренутно планирају да се одселе из Србије и њихова финансијска и пословна ситуација је неизвесна. Све су, у неком тренутку, радиле или раде у Београду легално или нелегално (на позицијама правника, руководиоца невладином организацијом, инструктора плеса, наставника матерњег језика, фотографа, музичара, преводиоца, службеника итд.⁵). Једна испитаница има двојно

³ Неауторизовани преводи цитата у тексту, укључујући и преводе интервјуа са енглеског и немачког – М.Б. Цитати интервјуа вођених на српском језику су остављени у оригиналу.

⁴ Наративни образац на примеру гастарбајтерских животних прича Драгана Антонијевић дефинише као „идеалтипску причу о успону и трансформацији животног пута социо-економски маргинализоване особе“ (Antonijević 2013, 158–162).

⁵ Због неуједначеног критеријума за додавање суфикса и рогобатних изведеница, у неким случајевима, за женски род и недовољне језичке стандардизације у овом домену, изабрала

држављанство а четири имају децу која имају двојно држављанство. Двема испитаницама су деца похађала (или похађају) приватну школу а двема државну. Саговорнице наводе да њихова деца воле да живе у Србији, иако ће неки наставити студије у својој „другој“ домовини.⁶

Иако сам разговарала са малим бројем испитаница, постоји велики број преклапања у одговорима и сличности у мишљењима који могу да укажу на њихове културне представе о животу у Србији и предностима и манама уласка Србије у ЕУ. Међутим, било би погрешно генерализовати њихова мишљења. На највише одступања сам наишла у представама о квалитету хране, здравственом систему и сигурности у Србији. Врло често оне не праве сасвим оштру разлику између доброг или лошег квалитета намирница и увиђају и позивне и негативне аспекте здравственог система или (не)сигурности у Србији и ЕУ. У ствари, док сличне културне представе испитаница треба да послуже као смернице шта странци сматрају вредним живота у Србији, не треба, истовремено заборавити, да оне нису јединствена група и да им не морају одговарати или не одговарати исте ствари (в. Ћаро и Kelemen 2017). Може се приметити да најдискутабилнији домен свакодневног живота у Србији за испитанице представља свакако здравствени систем. Са једне стране, оне сматрају да је у Србији здравство на високом нивоу. Критике нису упућене квалитету здравствених услуга нити раду здравствених радника већ организацији, хигијени и застарелости система. Са друге стране, и саме су понекад у сусрету са државним здравственим системом морале да користе личне везе и контакте, да подмићују докторе (нпр. акушере или бабице) или су биле свесне да су третиране боље само зато што су странци.

(...) „и онда ми је од мужа мама, која је супер жена, има она неку везу па ми је она нека њихова жена радила ултразвук. Кад сам била тамо, јој, ја сам мислила да ћу пасти у несвест. [У другим случајевима] нисам ни била код [државног] доктора, то Боже не дај, то далеко било стварно плашим да би се ту разболела јер када сам била у земунској болници кад је било од мужа мама болесна, (...) па да, ко да сам у Бразилу. То је стварно ужас. И нема никаквог реда, то је све хаос, а жене, ове који раде, лекари то свака им част. (...) Добро, код зубара исто сам и у Словенији ишла да се сама платим. (...) Код нас [у Словенији] има доктор у просеку два минута за пацијента, шта ћеш с тим урадити за два минута и (...) не пошаље те да извадиш крв, даш урин, онда ти треба сам да замолиш. „А мислите да је потребно?“ (...) јер им то трошак.“

сам да за занимања користим облик мушког рода као генерички неутралан облик за мушки и женски род.

⁶ У складу са етичким процедурама научног истраживања (Izrael i Hej 2012), у раду су објављени само подаци који су неопходни за разумевање контекста а који не угрожавају откривање личног идентитета испитаница. С обзиром да не правим корелацију између годишта, дужине становања у Србији, образовања и земље порекла испитаница и њихових културних представа о Србији и ЕУ у наративима сам изоставила те податке.

„И онда сам њега, најмлађег породила овде [2008]. (...) И тад сам видела, уф, Боже, стварно нису променили овај чаршав на време, те порођајске сале у Аустрији, то изгледа као дневна особа, сва је дрвена, лепа, а овде као у вешерај, све је плочице’. (...) овде је медицински систем супер ако имаш пара. Ако можеш да платиш приватно, ти можеш да идеш на било шта одмах, у Аустрији чекаш. Сестра је мени чекала три месеца на да се снима главу, а био је питању да ли она има мултипле склероза. Мислим, како неко може дете од двадесет година чека 3 месеца са том дијагнозом [у Аустрији]? Али на другој страни, кад видим да неко има неки саобраћајни несрећа овде [у Србији], вероватно можеш да умреш, тамо долазе ти за пет минута, хитна помоћ и то, то је боље.“

Одговори испитанице из Грчке, генерално гледано, највише одступају од одговора других испитаница,⁷ пре свега у доменима образовања, сигурности, инфраструктуре и васпитања деце:

„Овде људи понашају се као Европљани [смех] (...) Ми [у Грчкој] немамо зебре, немамо никакво поштовање са мама са децом, колица, трудна, никоме није брига. (...) Овде види се да и споља је добро и паркове су добре и све је то добро [у Србији]. Код нас [у Грчкој] то нема, свако гледа само за себе и ово што је public спресе је стварно [лоше урађено] (...) а код нас [у Грчкој] су ставили свуда семафор, нема кружни ток нигде. Цела Европа је

⁷ Иако не треба генерализовати, разлоге за овакво стање је могуће потражити у културним узроцима који постоје у југоисточној Европи. Ту, пре свега, треба истаћи неповерење према институцијама Европске уније и променама „одозго“ а које су део процеса европеизације. Те промене се у јавности и медијима у Грчкој сагледавају као нарушавање њиховог културног идентитета. Како примећује Рот, људи у југоисточној Европи „желе да припадају ЕУ, али да основне принципе те европске заједнице не прихвате заиста, и суштински, и да их интернализују“ (Rot 2012, 316). Наиме, користећи искуства, пре свега Грчке, а затим и Румуније и Бугарске као чланица ЕУ, Рот преписпитује могућност „европеизације одоздо“ у југоисточној Европи и оставља отвореним питање да ли су само западно оријентисане политичке елите у тим земљама спремне на европеизацију и евроинтеграције (Rot 2012, 304). У неким наредним истраживањима би било потребно укључити нпр. испитанице из Румуније и Бугарске, земаља које су такође део југоисточне Европе али и део Европске уније, да би се проверила ова претпоставка. Рот такође говори о историјским и политичким узроцима (као што су вишевековна потчињеност туђинској власти под Османлијама и период социјализма) као кључним факторима који су утицали да се створи неповерење према држави и страног владавину. Међутим, сматрам да би ову тезу требало преиспитати у наредним истраживањима из два разлога. Прво, зато што се оваквим уопштавањима може изгубити из вида да колективном сећању држава Европске уније, пре свега држава које нису у југоисточној Европи, припадају такође и инквизиција, национализам, колонијализам, расизам, холокауст, фашизам итд. (Velikonja 2007, 145–146). Друго, у Грчкој социјалистичка партија није била владајућа. И на крају, у 19. веку су државе у овом региону започеле своју борбу за независност или постале независне националне државе.

кружни ток, једини ми имамо као северна Африка, само имамо семафоре (...).“

Она такође сматра да је школство, бар на нивоу система, на вишем нивоу у поређењу са грчким, док испитанице из Аустрије, Финске и Француске које такође имају децу више вреднују школство у својим матичним земљама. На пример, у Грчкој просветни радници стално штрајују, а овде наставници морају да иду на усавршавања, имају контроле и интерно бодовање. Са друге стране, испитаница из Финске која је у Србији радила на неколико пројеката у вези са усавршавањем образовања сматра да је образовни систем у Србији само на теоријском плану добар али да је у пракси нефункционалан:

„Колико сам ја ту [од 2002], почели су већ пет, шест нове реформе са школом и то усавршавање, наставница иде на семинаре, узимају се паре, неко добија то, и нигде резултате, на жалост.“

На наредним страницама се фокусирам на неколико позитивних и негативних аспеката свакодневног живота у Србији, тачније на разлоге због којих су изабрале да живе овде а који истовремено рефлектују и „европеизованост“ Србије и на њихове представе о Европској унији.⁸

Рот говори да је за становнике земаља средње и југоисточне Европе, још од 19. века, Европа „простор за којим се жуди и жељени спас“ али и „кошмар и претња“ зато што истовремено владају супериорно-инфериорни ставови: комплекс инфериорности од Европе и позитивна слика о себи самима. Аутор (Rot 2012) прави разлику између Европе и Југоисточне Европе. Иако не објашњава експлицитно, он под „Европом“ подразумева западноевропске и „културно појмљене западноевропске земље“ (Antoniјевић 2011, 1014). У питању су такође државе или наследнице држава из 19. века на које су се, по ослобађању од турске власти, нове националне државе у југоисточној Европи угледале у процесима модернизације домена као што су политичка владавина, свакодневни социокултурни живот, економски процеси, образовање итд.

После пада гвоздене завесе, током деведесетих година 20. века, транзицијски период у овим земљама је обележила реторика „повратка у Европу“ или „пута у Европу“, који су се „перципирани као наставак, континуитет наводно демократског и капиталистичког *nation-buildinga* из времена пре Другог светског рата“ (Радовић 2009, 31). Циљ је био, како је Радовић уочио, да се промене друштвених, политичких, економских и културних вредности ради уласка у ЕУ и НАТО, пре свега, повежу са

⁸Под „европеизованошћу“ подразумевам збир социокултурних промена које су последица процеса евроинтеграције. Европеизација не представља само усвајање политичких и економских мера које су у вези са Европском унијом, већ су у питању последице евроинтеграцијске политике или пак последице живота у ЕУ које се осећају на плану свакодневног живота (Брујић 2016а, 14–16).

порукама о културној припадности Европи, тј. Европској унији, која се сагледава као „оквир који гарантује одржавање тзв. европских принципа“, као што су начело демократије, владавина права и сл. (Радовић 2009, 31, 41). У јавном дискурсу се истовремено преплићу представе о Европи као узору модерности, где функционише национална држава, привреда и техника, са једне стране, и о хладној, рационалној, бездушној, конзументистичкој, површној Европи која је оријентисана ка профиту, где су људи усамљени и која је претња развоју властитог културног идентитета и самосвојности (Rot 2012, 318–324). Са друге стране, Југоисточноевропљани виде себе као спонтане, искрене, емотивне и великодушне домаћине (Rot 2012, 326). На сличне представе сам наишла и приликом истраживања међу Србима у Грацу, који сматрају да су грађани ЕУ превише извештачени, арогантни, отуђени и преоптерећени послом (Брујић 2018, 105). Јаз који постоји између земаља ЕУ и земаља југоисточне Европе, Rot објашњава као разлику између друштва великог поверења и друштва малог поверења. Наиме, ЕУ се заснива на вредностима тзв. „европске цивилизације“, као што су просвећеност, цивилно друштво, плурализам, тржишна привреда, римско право, демократија, владавина права, друштвена правда, поштовање људских права итд. (European Political Co-operation 1988 [1973]; Shore 1993, 792). Другим речима, „основу заједничког живота у ЕУ чини поверење у институције, закон, уговоре, судове и полицију“, док у Југоисточној Европи влада поверење у појединце, породицу и ритуално сродство зато што се држава и њене институције сагледавају као непријатељи грађана (Rot 294–295, 328). Када се све ово има на уму, мене интересује који су разлози због којих живот у Србији за држављанке ЕУ има предности над животом у Европској унији и да ли је могуће пронаћи паралеле у одговорима испитаница са наводима које износи Rot о разликама у друштвима југоисточне Европе и Европске уније.

Резултати истраживања

Када су у питању евроинтеграције Србије, испитанице имају подељено мишљење.

„Слушај, ја још увек не знам да ли је било добро за Велику Британију што је постала део ЕУ. Немам појма! Ако погледам своју земљу, ми смо постали као нека врста америчке сателит-државе, са једне стране, имамо остатке Комонвелта, са друге, и знаш (...) [али смо усвојили] само делове ЕУ! Као, ми нисмо део Шенгена, нисмо прихватили евро (...), док је вама у Србији речено да морате да прихватите све.“

Немачка држављанка која је живела, поред Немачке, у Енглеској и Мађарској, велики је поштовалац ЕУ идеје зато што сматра да су предности припадања ЕУ веће од могућих негативних последица. Она ту, пре свега, види економске предности, развој инфраструктуре, предности за младе и сл.

„Путем ЕУ интеграција и затим по уласку [Србија] ће имати више инвеститора, биће више радних места, за Србе ће бити лакше у оквиру ЕУ да раде, да студирају итд. Мислим да то претеже. Наравно, ја сам отишла из ЕУ, али то су потпуно, верујем, то су лични разлози, који нису важни за друштво. (...) Са сигурношћу ће земља профитирати.“

Иако неке испитанице нису сигурне да ли ће Србија имати економску корист када уђе у Европску унију, многе су споменуле позитивне предности живота у ЕУ као што су виши квалитет здравственог, законодавног и образовног система, функционисање градског саобраћаја, увођење прописа о заштити животне средине, регулисање односа према сексуалним мањинама. Такође се надају да ће се уласком смањити корупција у друштву, цензура у медијима и неопходност поседовања веза у свакодневном животу. Међутим, испитанице не идеализују живот у Европској унији. Неке испитанице чак истичу да је најбоља опција да Србија усвоји стандарде ЕУ без уласка, зато што по уласку долази до смањења фондова и могуће економске експлоатације.⁹ Многе испитанице су свесне, како кажу, „*бриселске хијерахије*“, односно да немају све земље у ЕУ исти положај нити да све земље имају користи од ЕУ (као што су нпр. Румунија и Бугарска, које, такође, према мишљењу неких испитаница, нису просперирале).

„Неке ствари ће се променити на боље, јесте, али да ли економски стварно да то делује на сви људи, да ли они ће имати неки бољи живот, то не знам, неки вероватно јесте, али не би рекла да свима ће бити боље, зато што сви ко долази, инвеститори, долази зато што овде јефтина радна снага.“

Такође, испитанице из Финске, Грчке и Естоније су критиковале политику ЕУ у погледу расподеле финансијских средстава или процедура, због чега сматрају да су у њиховим земљама пропали пољопривредници. Грчка држављанка такође сматра да пример Грчке показује да евроинтеграције не значе истовремено да ће проблеми са корупцијом бити решени, већ да је потребно да се „*паметно искористе фондови ЕУ*“ ради будућности земље.

„То треба неко паметно да размишља добро унапред, не знам да ли постоји таква особа, такви политичари овде [смех]? И проблем је у Грчкој су исто добили те фондове [ЕУ] и исто су то украли, корупција је била толико велика (...).“

⁹ Уп. Радовић (2009). Аутор је, на основу свог квалитативног и квантитативног истраживања међу београдским средњошколцима и студентима 2006. и 2007. године, приметио да међу омладином постоји амбивалентан став према евроинтеграцијама Србије. Наиме, млади очекују, пре свега, позитивне промене од уласка Србије у ЕУ, као што су укидање визног режима, пораст економског и животног стандарда, смањење корупције и побољшање опште организације у држави, али многи сматрају да постоје и негативни аспекти, као што су губљење националног идентитета и политика условљавања.

Естонска држављанка детаљно објашњава проблеме настале у тој земљи после уласка у ЕУ:

„Ја шта видим у Естонији и многим другим државама, ја мислим да је Европска унија корисна неким државама, не свима. Она није избалансирана у смислу да сваки члан у оној структури добија исте привилегије. (...) То на папиру изгледа као да сад смо сви равни, али није. (...) Он [естонски фармер који продаје јабуке] није приоритетан него је приоритетан неки пољски фармер зато што гледа се (...) економија заједнице. И онда онај човек који је твој држављанин који живи на твојој територији, који може да даје од себе у микроекономију и тиме подржава оно мало друштво које због тога је живо, он није приоритетан. И ти га уништиш (...) Јесте, Србија би добила пуно (...) То за људи, за економију, има ту фактора, у школовању, за универзитетима има неких договора за слободно кретање, има ту пуно шта, што се види одма на површини али то што је изван, то што се не види, то што Европска унија захтјева обавезе (...). Као прво да ти ниси газда, ти не можеш да кажеш 'извините с наши гачки ова нека политичка или међународна нека одлука то није добро зато што наш став је такав', 'а не, ми кажемо ви морате да одлучите тако! (...)“

Са друге стране, осим испитанице која мора да се врати у своју земљу због недостатка посла, друге испитанице сматрају да тренутно боље живе у Србији, и то пре свега због квалитета живота на индивидуланом плану (велика нуклеарна породица, прихваћеност у Србији, поседовање слободног времена и времена за дружење). Многе испитанице су нашле „сопствене нише“ у Србији у којима функционишу и живе онако како желе, док им у ЕУ то не би било могуће због превише посла и стреса који то последично изазива.

„Имам четворо деце и ја мислим да је и то нешто битно (...) зато што овде сам била у могућност да имам четворо деце али да радим и да имам толико квалитет чувања деце ко у Аустрији, бар моји пријатељи нико нема.. (...) Овде је супер живети кад имаш пара, то је поента, стварно [смех]. (...) више људи немају паре ни тамо, кад радиш као, у продавницу, мислим да и они исто раде за 1200 евра, и од тога исто не можеш да живиш. Није више толико сјајно како што је било. (...) зато што људи [овде] имају времена да се друже (...) али овде то, кад смо стекли пријатеље и они зову каже 'ми смо ту за пет минута'. Нису питали да ли смо кући, да ли желимо да их примимо, да ли је нама згодно, него ту смо за пет минута. Добро. И сад ми је то супер, што не мораш да се најавиш, што не мораш да спремаш нешто, ту си, и шта има то има, и то нема у Аустрији. Кад смо ми тамо, ја треба свима да јавим три недеље унапред да ћемо ми стићи, да имамо тај и тај дан. И онда они кажу 'ми имамо већ дддд, можемо да се видимо у суботу десет минута'. (...) Они [у ЕУ] су стално под притисак, под

стресом. И за посао, зато што ако ти не радиш како треба, или како они замисле, онда има неко други ко ради твој посао.“

„Мислим да је у ЕУ живот појединца више контролисан на много начина. Мислим да постоји нови амандман [у Србији] о коме се или дискутује или треба да ступи на снагу, који се тиче Закона о раду овде. Да ли ће радници изгубити своје право на топли оброк, изгубити право на месечну картицу за превоз, а време које имају за ручак више неће бити укључено у број радних сати. Ми смо то већ годинама немамо у Британији. Нама НИКАДА није био плаћен превоз. Изгубили смо ваучере за ручак. Зато што нам нису дали новац [смех], дали су нам те смешне мале ваучере. (...) И наравно, са увећавајућим радним обрасцима, зато што немаш сталан посао, све више и више људи ради преко агенција или преко уговора неке врсте и зато они већ много година немају време за ручак укључено у своје радно време. Па, зар ти не би дошла овде [смех]?“

„Направила сам свој микрокосмос [у Србији] где сам пронашла (...) слободу [смех]. (...) У Немачкој бих могла такође да уредим свој микрокосмос, али то би финансијски било знатно теже. На пример, приликом куповине [у Србији] никад нисам била преварена. Потпуно супротно, често ми дају више. (...) ја сам у Немачкој навикла, ако нешто толико кошта, онда кошта толико. А овде је онда, 'ах, ако фали пет динара, не мари ништа'. У Немачкој би то марило, зато што би онда продавачица имала проблем ако увече каса није у реду. Овде је свакако изводљиво, ако неко нема сада пет динара, други ће имати толико, дати поново мени, и то радим и ја. Постала сам права Српкиња, често дајем више јер знам да тако функционише за неког другог. То ће се наравно изгубити [у ЕУ], овај другачији начин решавања проблема који је такође један људски начин.“

Испитаница из Финске је са супругом и децом живела прво у Финској а затим у Мађарској. Када је њен супруг добио могућност премештаја, могли су да се преселе у Сингапур, Амстердам или Београд. Изабрали су да дођу у Београд зато што је фирма њеног мужа ту планирала да отвори пословницу, па не би морали да после пар година иду на нови премештај (што би се десило да су отишли у Сингапур или Амстердам) и да „почињу све из почетка“.

„Нисмо имали неко друштво тамо [у Будимпешти] осим Срба и нисам научила мађарски (...) плус Мађари су другачији него ви. Ми смо живели ту на центру града [у Београду] (...) и десило се да су имали прелепа зграда. Људи су дружили, унутрашње двориште, пекли ајвар, мислим оно, стара Југославија на ону целину, некако смо јако лепо наместили тамо. И мени је било лепо после тог четири године где нисам имала неке другаре, друштво [у Будимпешти], овде одмах се идеш на пијацу и сви су комшинице [смех], да сам ја онако баш волела и деца су уклопили одмах.“

Неколико испитаница објашњава да им економски фактор (инострана пензија или висока инострана плата, углавном супругова) омогућава да добро живе у Србији. Са друге стране, нису све испитанице у истој позицији, иако су изабрале да живе у Србији и воле ту да живе. На пример, неколико испитаница је имало избор да живи у својим матичним (где су упознале и своје момке, односно будуће супружнике) или у неким другим земљама, где би такође имали добре финансијске услове. Оне су (са породицама) одлучиле да дођу у Србију, чак иако је то, у неким случајевима, значило да се одричу неких својих професионалних амбиција. Примера, ради, испитаница из Француске која ради у Србији али, како каже, њој је њен посао хоби, не слаже се са праксом емиграције стручњака из Србије искључиво ради новца на уштрб личног стила живота.

„Не знам зашто људи су спремни на то, ја можда нисам каријериста, можда лако мени не бити каријериста, муж зарађује за мене, немам појма, нисам паметна, али чини ми се да не би ми никад био тај избор на првом плану. Све остало ми је битније од овога. (...) Одлучили смо заједно да дођемо да пробамо јер је био, увек постоји могућност да се вратиш назад. Мени се свиђа баш зато што није толико организовано као на Западу. (...) Сад лако је мени рећи кад живим овде са западном платом. (...) Моја деца обожавају. (...) дружење мој приоритет и мислим да је овде јако битно.“

Испитаница из Словеније је напустила боље плаћен посао у струци да би због љубави са Србином, кога је кратко познавала, дошла у Београд, где у почетку обоје нису имали посао. Међутим, то их није обесхрабрило, већ су живели скромно и у наредном периоду пронашли запослење. Она тренутно поново нема посао у Београду зато што тражи нешто ближе својим стручним интересовањима и каже следеће:

„Кад сам се указала прилика да ја дам на неки начин отказ па добијем отпремнину [у Словенији], ми смо се то договорили а познали смо се све заједно пет дана. Тако да да, мало смо луди, али одувек се ми свиђала Србија. И људи. И искрено нисам размишљала о тим стварима што ме сад све питају ‘где је боље, где је лошије’ јер ипак кажу да дом је тамо где је срце и онда не размишљаш о тим стварима и можеш свуда да успеш ако желиш да радиш такве ствари. (...) Ти треба да рескираш у свом животу. А ако не, онда се ништа не деси (...). [Када смо обоје били без посла] ми смо били (...) само хлеб и вода и цигарете, (...) смо преживили, (...). Сад је баш 15 дана од кад сам дала отказ (...). Изађеш из comfort zone и видиш колико си способан.“

Испитаница која мора да се врати у своју матичну земљу зато што после развода финансијски не може да опстане, тешко је донела такву одлуку:

„(...) није уопште лако отићи одавде, ово је јако емотивна земља у том смислу и мени ће увек бити, сви моји пријатељи који долазе овде, сви они су одушевљени.“

Испитаница која је живела, студирала и радила у Естонији, Русији, Италији и Енглеској, изабрала је да живи и потом ради у Београду. Њен момак, Србин из БиХ, ради на крузеру и, како сама каже, њима је било „најзгодније“ да се виђају и да живе у Београду. Чак и кад он ради на мору, њој више одговара живот у Београду него у другим земљама у којима је живела.

„Ја сад не могу да уштедим толико много [као у Лондону] али овај период мени сад одговара јер ја сад добијем неко искуство које мени треба и ја добијем стабилност. (...) Ја сам била толико изненађена колико много има одмах топлоте, али не оног љубазности: 'како си, јеси се снашила, имаш добар стан и то је то', али некој искреној заинтересованости 'јеси добро, јеси ту си, јеси дошла сама, је л' ти треба нека помоћ'. Први пут 'је л' ти треба нека помоћ?', добро ми смо то већ чули, то је нека формалност, али људи који су стварно спремни да помогну (...) Ја сам ту здружила се, ја сам ту нашла људи (...) али мени је то [живот у Србији] ближе и (...) без обзира на све што није у реду, свуда је нешто што није у реду, али ја сада лакше се снађем ту у томе што није у реду, можда зато што сам постсовјетско дјете, него са тим што није у реду, на пример, у Енглеској.“

Међутим, све испитанице су приметиле да их суграђани у Београду, како у неформалним односима тако и установама, третирају (квалитативно) другачије зато што су странци јер су, како су објасниле испитанице из Грчке, Аустрије и Француске „људи овде ЖЕДНИ странаца“, али опет не било којих, већ Европљана и „белаца“ а не нпр. Кинеза или „црнаца“ што може да буде један од разлога зашто им одговара живот у Србији.

„Мислим да ми је чак и предност овде [што сам странац]. Можда зависи који си странац, одакле. (...) На пример, на послу сам добила поверење без нисам ништа ни показала ни доказала да сам већ била на свим телевизијама, било ми је јако чудно.“

Са друге стране, оне примећу и апатију код домаћег становништва и разумеју разлоге за такво стање и схватају да је већина људи у Србији сиромашна и неадекватно плаћена за посао који обавља.

„Али сад примећујем да људи мање и мање има наду, да не види неки пут (...). Раније су имали наду 'биће све боље' и сад неки фрустрација, резигнација, у неки смислу. (...) Мени исто још увек боље овде него неко друго. Али ја само видим око мене, људи ја их разумем како су фрустриране, да ништа се не промене, оне и даље раде за 400 евра (...). Ја не живим у та ситуација, имам срећу.“

Прво и најважније ми се не свиђа менталитет као 'ово је Србија, ништа не може да се мења' (...). На пример, и у Грчкој сви су разочарани али још увек људи изађу на улице кад им нешто проблем, кад нешто баш не воле. Овде врло тешко сад да мотивишеш људе. (...) увек неко други је крив, нико не гледа

себе, у ствари нико неће да ризикује, сви се плаше нешто да раде, увек мисли да не може и не размишља више о томе, не покушају да нађу решење.“

Са друге стране, испитаннице примећују културолошке разлике у односу на земље свог порекла и критикују одређене друштвене праксе и начине понашања у Србији, који се тичу пре свега професионалног односа, васпитања и образовања деце, немарног односа према животној околини, претерани конзумеризам и бирократију.

„Али све што је пословно и што нису они приватни односи што се тиче јасности, организованости и одговорности према својих речи. (...) али онај фактор „видећемо“ то није, ја не могу на то навикнем.

И упознала сам један, (...) који је завршио кинески, студент, не знам, 25 и нешто, или више, до 30. И сад он има понуду да иде у Кину да ради и родитељи или само мама, не да, прави притисак, каже да му је лоше, да он неће да уме, какав је то однос? И они каже да то је као нормално?

Тај корупција, без везе без пара не можеш да завршиш, не можеш некако, ако немаш неки добар круг, нека мрежа помоћи не можеш нигде, некако то, то да не можеш да верујеш људима [политичарима] (...).“

Анализа резултата

Као што се види из претходног одељка, изабрала сам да не наводим податке о томе колико је испитаница за евроинтеграције а колико против уласка у ЕУ зато што су у питању статистички занемарљиви подаци. Њихова мишљења су врло често помешана, а став према ЕУ амбивалентан и контекстуално условљен, што сам приметила и у истраживању исте теме међу припадницима српске дијаспоре у Грацу (Брујић 2018). На пример, испитаница која је гласала на референдуму против евроинтеграција Финске, сматра да би било добро да Србија уђе у ЕУ. Испитаница из Немачке која подржава евроинтеграције Србије, истовремено цени и вредности свакодневног живота у Србији, а које ће се изгубити уласком у ЕУ, тј. које ће морати да се изгубе да би земља ушла у ЕУ.¹⁰ Затим, поједине испитанице

¹⁰ Она је навела пример када ју је у игри ујела њена мачка за прст, који се инфицирао и који потом није могла да помери наредни дан. Њена познаница, докторка, рекла јој је да ставља облоге од ракије, али јој је од тога још више отекао прст. Пошто је морала да ради и није могла да иде доктору, позвала је ветеринара који јој је преписао антибиотик са пеницилином.

„[Моја пријатељица апотекарка] је преузела рецепт и ја сам, ја сам то лечила, и све је испало одлично! У Немачкој би било незамисливо да ветеринар третира хуману медицину и да апотекарка то уради, овде може.

нису имале конкретан став према ЕУ већ према предностима и манама живота у Србији и земљи порекла. У складу с тим, није ни могуће направити класификацију вредносних ставова на позитивне и негативне о ЕУ и Србији, чему нисам ни тежила, већ су ме, будући да сам усвојила перспективу когнитивне теорије, занимала тумачења теме евроинтеграције Србије и ЕУ међу држављанкама ЕУ заснована на њиховом личном искуству.

Држављанке земаља ЕУ осећају се добродошлима у Србији. Оне се друже са Србима и одговара им срдачност и дружељубивост која влада у српском друштву. Оне сагледавају стање у Србији али и будућност земље много позитивније него Срби, о чему говоре и њихова свакодневна искуства. Међутим, свесне су да живот у Србији није лак за просечно плаћеног држављанина Србије. Ово је у складу са закључком до кога је дошао и Рот пишући о свакодневној култури међу Југоисточноевропљанима који жуде за Европом. односно да је и на појединачном али и колективном нивоу важна потврда сопствене вредности из угла „Европе“/“Запада“/Европске уније (Rot 2012, 321). „*Шта ћете ви (странци са Запада) мислити о нама?* 'Само да се не осрамотимо пред странцима!', то су свакодневне фразе (...)“ (Rot 2012, 321 – курзив у оригиналу). Држављанке ЕУ које живе у Београду сматрају да немају свакодневних проблема са којима би се вероватно суочавале да су Српкиње управо зато што, како саме примећују, у земљи се вреднује мишљење странаца, и то, пре свега, оних из високоразвијених земаља.

Испитанице имају похвално мишљење о квалитету сопственог свакодневног живота (поседовање слободног времена које, пре свега, могу да искористе за дружење и/или одгајање велике породице), што су сигурно најважнији разлози зашто и даље живе у Србији. До сличног закључка је дошла и Гордана Благојевић бавећи се животним причама ремиграната из САД у Србију. Њени испитаници, који су из економских разлога отишли у Америку и који су тамо имали бољу материјалну и пословну позицију, вратили су се у Србију првенствено због „бољег квалитета живота“. Другим речима, у Србији су имали више могућности да слободно време проводе у дружењу, са својом породицом или у одгајању деце (Благојевић 2015, 613, 620). Моје испитанице такође не идеализују живот ни у ЕУ ни у Србији, као ни српски повратници из САД (Благојевић 2015, 617), и критикују бирократију и здравствени систем у Србији. Свесне су свог лиминалног статуса, односно, како је неколико њих изјавило, своје позиције „посматрача“ стања у Србији и у земљи порекла. Слично је приметио и Рот у својим истраживањима у југоисточној Европи. Наиме, одбијање и страх према темељним западноевропским вредностима и нормама производе слику Европе која је другачија од нас и која нас не може разумети (Rot 2012, 325). Неке

Била сам захвална што нисам изгубила време. (...) Овде функционишу ствари другачије. Али то су поново [индивидуалне] предности које сам навела, то није за опште добро, само сам ја у том тренутку профитирала. (...) због тога сам ја за улазак у ЕУ, да Србија како друштво профитира и хоћемо да српско друштво развије једну перспективу за будуће генерације и да се онда и здравствени систем побољша (...).“

испитанице су приметиле управо то – да се мисли да имају више пара зато што су странци или да се, како је рекла испитаница из Велике Британије, „аутоматски претпоставља да нећеш разумети мноштво ствари“. Са друге стране, њихова размишљања су у складу са неким од резултата до којих су дошли истраживачи који су се бавили културним представама међу Србима који живе у ЕУ или желе да Србија уђе у ЕУ (Радовић 2009; Жижић 2013; Брујић 2015а; 2015б; 2018; Вујић 2017). Наиме, оне спомињу песимизам који влада међу Србима, а који је последица политичког незадовољства и економске немаштине, због чега многи Срби не планирају да се врате у земљу. Међутим, за разлику од Срба који живе у Србији, као држављанке Европске уније, испитанице имају многе могућности да комбинују своја животна искуства, професионалне могућности и индивидуалне потенцијале у Србији на начин на који им то највише одговара. Због свега тога, њих не карактерише осећање „општег незадовољства“ животом у Србији. Оне поседују слободно време у мери у којој им то не би било могуће у земљама Европске уније. Њихова позиција „повезаности са“ друштвом порекла, али и „измештености из“ њега, као и са друштвом пријема, и живот „између“ (в. Соро Жмегаћ 2008; Grillo 2007) омогућава им да користе предности оба: нпр. примање иностране пензије или плате у Србији; поверење у банке ЕУ, односно поседовање рачуна банке ЕУ; потенцијал запослења на основу изворног знања страног језика; поверење у блиске социјалне мреже (рођака, пријатеља и сл.) и коришћење веза; рад на црно; позитиван пријем у друштву зато што си странац из ЕУ; флексибилнији однос према правилима; и могућност запослења, слободног кретања и повратка у ЕУ. Другим речима, оне саме су усвојиле неке од културних аспеката који се сматрају „јужноисточноевропским“, као што је нпр. „остављање курсера у продавници“, а које ће бити потребно променити ради уласка или функционисања у ЕУ, чега су неке од испитаница и саме свесне.

Жеља држављанки ЕУ да живе у Србији истовремено је критика популарног (академског и медијског) питања ко може да чини „Европу“ и каква Европа треба да буде. Оне „не сањају“ о Европи, бар не о Европи на начин на који се она означава и потенцира у јавном, политичком и академском дискурсу. Наиме, њихов избор да живе у земљи ван Европске уније истовремено је и критика Ротовог схватања да „становници југоисточне Европе 'сањају' о Европи“. Њихова свакодневна искуства показују да и оне саме понекад „не узимају озбиљно“, да парафразирам Рота, принципе Европске уније, већ се прилагођавају животу у Србији (као што су непријављени рад, подмићивање лекара, остављање курсера у продавници итд.).

Већ је постало опште место у друштвено-хуманистичким наукама проблематизовање и преиспитивање мишљења о Балкану¹¹ као „незападном“,

¹¹ У овом раду наизменично користим појмове Балкан и Југоисточна Европа. Први термин је више у духу домаће етнолошко-антрополошке продукције а потоњи користи Рот пишући о земљама на Балканском полуострву. Сматрам да употреба термина Југоисточна Европа

не- или полуцивилизованом, полуевропском Другом и Европској унији као „Европи“ (в. нпр. Todorova 2006, 68–69). „Нецивилизованост“ народа на Балкану се углавном односи на привредно, политичко и економско заостајање и њихову културну различитост. Са једне стране, управо су ово и домени које су испитанице истицале као „другачије“ у односу на земље порекла. Иако њима лично донекле одговара живот у не тако јасно структурираном друштву, какво је српско, многе желе да се то промени уласком у Европску унију управо због опште добробити коју виде у ЕУ. Међутим, може се приметити да испитанице управо у овој „културној различитости“, различитости на плану свакодневног живота, виде предност живљења у Србији (за њих саме) без обзира на то какав имају став према евроинтеграцијама Србије или ЕУ.

„Мислим да је то један од разлога зашто искрени странци који долазе да живе овде, зато што заиста желе да живе овде, насупрот онима које је послала њихова компанија или онима који долазе због профита и који не маре за Србију. То је зато, и не мислим то на негативан начин, али Србија није 'цивилизована' као одређене европске земље. Ако постане превише цивилизована, то ће потпуно убити радост живљења [смех].“

Завршна разматрања

У комбинацији са Ротовим резултатима, нека негативна искуства из живота испитаница у земљама ЕУ (пропадање неких сектора као што је пољопривреда, губитак слободе одлучивања на државном нивоу, пораст корупције у политичком врху) могу истовремено да буду и упозорење стратезима домаћих јавних политика и политичарима генерално. Користећи примере из Југоисточне Европе, Рот наглашава ће у циљу прилагођавања стандардима ЕУ, тачније у циљу просперитета Европске уније у целини, и изградње јединствене социјалне логике и социјалног капитала изграђеног на поверењу у институције, бити потребно да се у земљама Југоисточне Европе промене спроведу „одозго“ и „одоздо“. Наиме, политичку и економску европеизацију мораће да прати и културна европеизација у оквиру које би било потребно да се замене најважније друштвене структуре, као што су доминација личних мрежа, затим обрасци понашања, вредности и социјална

служи да би се избегле дерогативне и националистичке конотације које често носе појмови Балкан, балканизација и балканизовати у популарном, медијском и академском дискурсу. Термин „Југоисточна Европа“ се користио и 1990-их година управо да би се истакло географско одређење региона а избегле негативне асоцијације које носи појам „Балкан“ (Obad 2012, 40). Међутим, и тај термин, као ознака за политички и економски регион, критикован је јер је у време нацизма служио да означи део јужне територије велике Немачке (в. више у Todorova 2006, 47, 89, 97; Obad 2012, 40), па су, самим тим, оба појма идеолошки оптерећена и њихова употреба зависи од избора аутора (Брујић 2016а, 169). Због тога се у медијима и политичком дискурсу све чешће чује одредница „Западни Балкан“ која се односи на Албанију и земље бивше Југославије ван ЕУ, што је такође политичка а не географска, културна или историјска одредница (в. Petrović 2009).

логику (Rot 2012, 312). Када се то промени биће могуће да се у том региону „изграде структуре и институције цивилног друштва и да у политици, привреди, праву и друштву развију 'културу' која је у складу с темељним принципима Европске уније“ (Rot 2012, 294). Са друге стране, то што су испитанице у могућности да бирају где желе да живе, а изабрале су да живе у Србији, сматрала сам плодним истраживачким глом. Њихова економска, социјална, професионална позиција и статус држављанки ЕУ, али и њихова жеља да науче језик и упознају српско друштво и културу, омогућиле су им бољу адаптацију и укљученост у домаћу заједницу. Издвајајући најважније предности и мане за њихов избор да живе у транзицијској Србији истовремено сам скренула пажњу на неколико аспеката: а) културну европеизацију, тачније шта је потребно европеизовати на плану свакодневног живота у Србији у циљу уласка у ЕУ; б) културне представе о квалитету живота у Србији; в) економску заосталост земље која подстиче емиграцију домаћег становништва. Док се, генерално гледано, може приметити да је за грађане Србије који живе у Србији, Европска унија слика жељене нормалности (Жикић 2013; уп. Радовић 2009), а за Србе који живе у ЕУ, слика личног напретка и остварења сопствених потенцијала (Брујић 2015б, 37),¹² за држављанке ЕУ тренутно Србија омогућава да се остваре на личном (и професионалном) плану иако понекад не и на финансијском. Управо разумевање овог аспекта – да живот у економски просперитетнијој земљи (као што су земље ЕУ) не мора нужно да води и богатијем личном животу – може да постане предмет нових културних и миграцијских политика у Србији, у оквиру којих би могла да се промовише идеја о Србији као земљи у којој је могуће имати виши квалитет личног живота него у вишеразвијеним земљама.

Литература

- Antonijević, Dragana. 2011. „Gastarbajter kao liminalno biće: konceptualizacija kulturnog identiteta.“ *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 1013–1033.
- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde – stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

¹² В. слична истраживања о представама о Европској унији и процесу евроинтеграција у региону. Нпр. Јансен је показао да у „постдејтоновској“ БиХ људи „жуде за нормалним животом“ зато што Европска унија, отелотворена синтагмом „пут у Европу“ представља вид жељене и пожељне будућности (Jansen 2015). Ослањајући се на квалитативне студије о незаинтересованости студената за улазак Хрватске у ЕУ, Орланда Обад је истраживала представе о ЕУ код студената. Ауторка је показала да се улазак у ЕУ сагледава као „иритантна неминовност“ зато што Хрватска још увек није спремна, према њеним испитаницима, и да би ЕУ требало да буде само један од могућих избора за будућност Хрватске (Obad 2011, 12, 27).

- Bennardo, Giovanni and David B. Kronenfeld. 2011. "Types of Collective Representations: Cognition, Mental Architecture, and Cultural Knowledge". In *A Companion to Cognitive Anthropology*, eds. David B. Kronenfeld, Giovanni Bennardo, Victor C. de Munck, and Michael D. Fischer, 82–111. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Blagojević, Gordana. 2014. „Udruženje srpsko-grčkog prijateljstva 'Kantakuzina' iz Smedereva: program, ideje i strategije.“ *Etnološko-antropološke sveske* 24: 13–23.
- Blagojević, Gordana. 2015. „Povratak u Srbiju: životne priče remigranata iz SAD od početka 21. veka do danas.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXIII (3): 609–622.
- Bobić, Mirjana i Milica Vesković Anđelković. 2016. „Profil i stavovi potencijalnih migranata iz Srbije.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 64 (3): 469–491.
- Brujić, Marija. 2015a. „'Tako blizu, a tako daleko': kulturne predstave o evrointegracijama Srbije među iseljenicima u Ljubljani.“ *Etnološko-antropološke sveske* 25 (14): 7–28.
- Brujić, Marija. 2015b. „Da li je 'princeza gola'? Kulturne predstave iseljenika u Beču o evrointegracijama Srbije.“ *Antropologija* 15 (3): 23–46.
- Brujić, Marija. 2016a. *Evropeizacija u Srbiji početkom XXI veka. Antropološka analiza sociokulturnih promena u periodu evrointegracija*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Centar za antropologiju javnih i praktičnih politika i Dosije studio.
- Brujić, Marija. 2016b. „'Kada se venčaš sa Srbinom, onda nemaš nikakve probleme'. Stranci u Srbiji – uvod u antropološku analizu.“ *Stanovništvo* 54 (2): 105–125.
- Brujić, Marija. 2017. „EU Integration and the Serbian Orthodox Christianity: Socio-anthropological Perspectives.“ *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 16 (47): 32–46.
- Brujić, Marija. 2018. *Kulturne predstave o Evropskoj uniji i evrointegracijama Srbije među pripadnicima srpske dijaspore u Gracu*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Dosije studio.
- Čapo Žmegač, Jasna. 2008. „Parochial Transnationals: Being of Croatian Descent in Germany.“ In *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration*, ed. Elena Marushiakova, 323–338. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Čapo, Jasna i Petra Kelemen. 2017. „Zagreb očima međunarodnih migranata: značenja, potencijali i (re)skaliranja grada.“ *Studia ethnologia Croatica* 29: 251–277.

- European Political Co-operation*. 1988 [1973]. „Declaration on the European Identity.“ Federal Republic of Germany, Bonn: Press and Information Office, 48–54. Pristupljeno 01. novembra 2010. http://aei.pitt.edu/4545/01/epc_identity_doc.pdf
- Grillo, Ralph. 2007. „Betwixt and Between: Trajectories and Projects of Transmigration.“ *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33 (2): 199–217.
- Izrael, Mark i Ijan Hej. 2012. *Etika istraživanja u društvenim naukama*. Beograd: Službeni glasnik.
- Jansen, Stef. 2015. *Yearnings in the Meantime. Normal Lives'and the State in a Sarajevo Apartment Complex*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Obad, Orlanda. 2011. “Balkan lights: O promjenama u predodžbama o Zapadu i Balkanu u Hrvatskoj”. U *Horror – Porno – Ennui: kulturne prakse postsocijalizma*, ur. Ines Prica i Tea Škokić, 9-29. Zagreb: Nova etnografija.
- Obad, Orlanda. 2012. "Europljani poput nas: društvena percepcija Evropske unije u Hrvatskoj." *Autsajderski fragmenti: časopis za kulturu, umjetnost i znanost* 7 (14): 7–47.
- Petrović, Tanja. 2009. *A Long Way Home: Representations of the Western Balkans in Political and Media Discourses*. Ljubljana: Peace Institute.
- Radović, Srđan. 2009. *Slike Evrope. Istraživanje predstava o Evropi i Srbiji na početku XXI veka*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Rot, Klaus. 2012. *Od socijalizma do Evropske unije. Oglеди o svakodnevnom životu u jugoistočnoj Evropi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Shore, Cris. 1993. „Inventing the 'People's Europe': Critical Approaches to European Community 'Cultural Policy'.“ *Man* 28 (4): 779–800.
- Somers, Margaret R. 1994. „The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach.“ *Theory and Society* 23: 605–649.
- Todorova, Marija. 2006. *Imaginarni Balkan*. Beograd: XX vek.
- Vasiljević, Jelena. 2016. *Antropologija građanstva*. Beograd: Mediterran Publishing d.o.o.
- Velikonja, Mitja. 2007. *Evroza. Kritika novog evrocentrizma*. Beograd: XX vek.
- Žikić, Bojan. 2013. *Slike u izlogu. Kulturne predstave o Evropskoj uniji kao sredstvo opisivanja paralelne stvarnosti stanju u Srbiji 1991–2011*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Извори

European Union. 2018. „Countries.“ Pristupljeno 05. marta 2018.

https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en#tab-0-1

„*Holandanka iz Niša o životu u Srbiji: Dobili ste ovu zemlju za džabe od Boga.*“

2017. Kurir, 24. januar. Pristupljeno 19. februara 2018.

<http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/2648593/holandanka-iz-nisa-o-zivotu-u-srbiji-dobili-ste-ovu-zemlju-za-dzabe-od-boga>

Filipović, Miomir. 2018. „*Došli iz Londona da žive u srpskom selu.*“ *Politika*, 16. januar.

Примљено / Received: 11. 04. 2018.

Прихваћено / Accepted: 30. 10. 2018.